RESEARCH AND PUBLICATIONS

SHARQ FALSAFASI

RESPUBLIKA ILMIY-USLUBIY JURNALI

2025

+998 (97) 277 78 01
info@reandpub.uz
www.reandpub.uz

SHARQ FALSAFASI

ILMIY-USLUBIY JURNALI

BARCHA SOHALAR BO'YICHA

10-SON, 1-JILD OKTABR 2025-YIL 1-QISM

WWW.READNPUB.UZ

EDITOR IN CHIEF
ABDURAHMONOV ABDUSHOKIR ABDUKARIMOVICH
PREPARING FOR PUBLISHING
HAKIMOVA AZIZA XAYDARALIYEVNA

BOSH MUHARRIR
ABDURAHMONOV ABDUSHOKIR ABDUKARIMOVICH
NASHRGA TAYYORLOVCHI
HAKIMOVA AZIZA XAYDARALIYEVNA

SHARQ FALSAFASI
ILMIY-USLUBIY JURNALI

TAHRIR KENGASH A'ZOLARI

Azimov Jumanazar Turg'unovich
O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari Akademiyasi dosenti. Fizika-matematika fanlari falsafa doktori. PhD.

Dr. Israilov Mamarakhim
Doctor of Philosophy (Ph.d) Technics., Associate professor of the Department of "Natural Sciences" of the Academy of Armed Forces of the Republic of Uzbekistan

Maksudova Firuza Xurshidovna
Toshkent farmatsevtika institutining «Dori vositalarining sanoat texnologiyasi» kafedrasi mudiri

Kojikbaeva Ziyada Adilbaevna
Qoraqalpoq davlat universiteti Jurnalistika kafedrasi dotsenti

Allaberganova Gulchehra Masharipovna
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universitetining "Umumiy fizika" kafedrasi dotsenti

Shamshiyeva Hulkar
Toshkent shahri Olmazor tumani Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabi matematika o'qituvchisi

Soliyev Hayitboy Mirzadavlatovich
Namangan muxandislik-qurilish instituti Transport fakulteti Transport logistikasi kafedrasi, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, dotsenti

Ustaboyev Abdullo Raximjonovich
Namangan muxandislik-qurilish instituti Transport fakulteti Transport logistikasi kafedrasi, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, katta o'qituvchi

Matyakubova Yulduzxon Amanbayevna
Urganch davlat Universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya kafedrasi, qishloq ho'jaligi fanlari nomzodi, dotsent

Mirzabdullaeva Gulnora Muxammadjon qizi
Namangan muhandislik-qurilish instituti menejment kafedrasi assistenti

Berdikulov Sirojjon Nasipkulovich
Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Uzbekistan Social-Humanitarian professor of the Department of Sciences, Doctor of philosophy, professor

Shukhrat Batirovich Djabbarov
Ph.D. (Tech.), Department of "Wagons and wagon facilities", Tashkent State Transport University

Shokirova Havasxon Nurmamatovna
Farg'ona xalq ta'limi boshqarmasi Ta'lim markazi direktori

Baratova Maxbuba Mubinjanovna
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsenti, falsafa fanlari nomzodi, dotsent

Dauletmuratova Zamira Usnatdinovna
Qoraqalpoq davlat universitetining Qoraqalpoq tilshunosligi kafedrasining assistent-o'qito'vchisi

Shokirova Havasxon Nurmamatovna
Farg'ona xalq ta'limi boshqarmasi Ta'lim markazi direktori

Xakimniyazov Jolmurza Xojabekovich
Qoraqalpoq Davlat Universiteti Tarix fakulteti Tarix fanlari nomzodi docent

Qodirov Ziyoidin Mamadalievich
Andijon davlat universiteti o'zbek tilshunosligi kafedrasi katta o'qituvchisi

Alimjon Tojiev Mo'ydinovich
Andijon davlat universiteti o'zbek tilshunosligi kafedrasi dotsenti

Tojiboeva Gulxumor Raxmonjonovna
Andijon davlat universiteti umumiy psixologiya kafedrasi katta o'qituvchi

Yunusova Gulshod Nazixovna
Namangan davlat universitetining «Amaliy matematika va axborotlartexnologiyalari» kafedrasi katta o'qiituvchisi

Ergashev Bobirjon Boxodirovich
Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar talimi boshqaruv hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti Malaka oshirish va qayta tayyorlash fakulteti dekani

Abdugapparov Farkhod Sultonakhmadovich
PhD, Senior Lecturer, Department of Chemistry, Andijan State University, Republic of Uzbekistan.

Nabieva Saidaxon Abduvaxabovna
Toshkent davlat texnika universiteti Sanoat iqtisodieti va menejmenti kafedrasi dotsenti (PhD)

ZAKIROVA RUXSONA YUNUSOVNA
Toshkent farmatsevtika institutining Dori vositalarining sanoat texnologiyasi kafedrasi v/b dotsenti

Raxmatullaeva Gulnora Kutbitdinovna
TTa nevrologiya va tibbiy psixologiya kafedrasi dotsenti

Achilova Sanobar Sabirovna
Urganch davlat universiteti kimyoviy texnologiyalar fakulьteti Ozik ovkat kafedrasi dotsenti

Turakulov Ibroxim Ravshanovich
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Aniq-tabiiy va jismoniy madaniyat fakulteti Sport turlarini o'qitish metodikasi kafedrasi v.v.b.dotsenti

Usmonalieva Risolat Umaralievna
Surxondaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi" Ijtimoiy- iqtisodiy fanlar metodikasi" kafedrasi katta o'qituvchisi

Sobirov Abdulxay Shukirovich
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat universiteti ma'naviyat va ma'rifat bo'yicha prorektori

Jo'rayev Hamza Hamraqulovich
Uzbekiston-Finlyandiya pedagogika instituti, San'atshunoslik fakulteti, Tasviriy san'at va muxandislik grafikasi kafedrasi dotsenti

Erkaboy Yu. Derdibaev
Toshkent davlat agrar universiteti, Dexkonchilik va melioratsiya kafedrasi professori

Saidova Markhabo Xabibullo kizi
DOCTOR OF PHILOSOPHY (PH.D) in ECONOMICAL SCIENCES

ЖАДИДЛАР СИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАРИДА ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ОРҚАЛИ ҲУҚУҚИЙ ЖАМИЯТ ҚУРИШ ҒОЯСИ

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна —
Юридик фанлар доктори, профессор, Давлат ва ҳуқуқ назарияси кафедраси,
Тошкент давлат юридик университети.
E-mail: feruza.mukhitdinova@gmail.com
ORCID: **0000-0003-1721-0189**

Мухитдинова Дилёра Шерзод қизи —
Миробод тумани Халқ таълими бўлимига қарашли
31-умумтаълим мактаби ўқитувчиси.
E-mail: dilyoramuhiddinova2@gmail.com

Аннотация

Мақолада Жадидлар ҳаракатининг ижтимоий-ҳуқуқий ғоялари таҳлил қилиниб, таълим ва тарбия орқали адолатли ва ҳуқуқий жамият қуриш ғояси ёритилган. Жадид мутафаккирлар таълимни фақат педагогик эмас, балки ҳуқуқий ва фуқаролик институт сифатида ҳам баҳолаганлар. Улар очган янги усул мактаблари, яратган дарсликлари ва Европа ҳамда Туркия таълим тизими тажрибасини ўрганиш орқали маърифатли ва ҳуқуқий жамият пойдеворини яратишга интилишган. Шу билан бирга, мақолада Президент Шавкат Мирзиёев раҳбарлигидаги замонавий ислоҳотлар жадидлар ғояларининг давоми сифатида таҳлил этилади.

Калит сўзлар: Жадидчилик, ҳуқуқий маданият, фуқаролик таълими, ҳуқуқий онг, Президент Шавкат Мирзиёев, ёшлар сиёсати, Туркия, Германия, таълим тизими.

Кириш

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Туркистонда пайдо бўлган Жадидчилик ҳаракати халқнинг сиёсий, ҳуқуқий ва маданий онгини юксалтиришга қаратилган тарихий ҳаракат бўлди. Унинг асосчиларидан бўлган Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдурауф Фитрат, Мунавварқори Абдурашидхонов, Исмоил Гаспринский каби зиёлилар таълимни халқни озод ва ҳуқуқий жамият аъзоси сифатида тарбиялашнинг асосий воситаси деб ҳисобладилар.

Бугунги кунда Президент Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида Ўзбекистонда амалга оширилаётган кенг кўламли таълим ва инновация соҳасидаги ислоҳотлар ана шу ғояларнинг мантиқий давомидир. Давлат раҳбари таъкидлаганидек:

“Ислоҳотлар бошланган илк кунларданоқ ‘илм – тарбия – инновация’ занжирини яратишга киришдик ва бу ҳаракатлар бугун аниқ натижалар бераётганини кўриб турибмиз.”

Бу фикрлар Жадидлар илгари сурган таълим орқали ҳуқуқий жамият қуриш ғоясининг замонавий шаклда ҳаётга татбиқ этилаётганини кўрсатади.

1. Жадидлар таълимни ҳуқуқий институт сифатида кўриши

Жадидлар таълимни миллатни ҳуқуқий ва маънавий жиҳатдан уйғотиш воситаси сифатида баҳоладилар. Уларнинг фикрича, жамиятдаги қонунга ҳурмат, фуқаролик бурчи ва адолат туйғуси билим орқали шаклланади.

Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг “Тарбияи атфол” асарида таълим ва тарбияни боланинг шахсий масъулиятини, ҳуқуқ ва бурчини англатадиган восита сифатида талқин этилган. Абдурауф Фитратнинг “Оила” асарида эса ҳуқуқий муносабатлар заминида одоб ва маърифат ётгани таъкидланади.

Мунаввarқори Абдурашидхонов эса янги усулдаги мактаблар очиб, фанлар билан бирга ҳуқуқ, ахлоқ ва жамиятшунosликни ўқитиш орқали илк бор ҳуқуқий онгли авлодни тарбиялашга ҳаракат қилди.

Жадидлар очган мактаблар ва Туркия ҳамда Германия тажрибасининг таъсири

Жадидчилик ҳаракатининг энг муҳим жиҳатларидан бири — таълим соҳасида амалга оширган ислоҳотларидир. XIX аср охири – XX аср бошларида Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдурауф Фитрат, Мунаввarқори Абдурашидхонов, Исмоил Гаспринский каби зиёлилар Туркистоннинг турли шаҳарларида **“усули жадид” мактабларини** очдилар.
Бу мактабларда ўқув жараёнида янги фанлар – арифметика, география, тарих, ҳуқуқ асослари, фуқаролик маърифати ва она тили каби фанлар жорий этилди.
Мактабларда ўқитиш илк бор замонавий дастур ва ўқув адабиётлар асосида амалга оширилди.

Масалан, 1901 йилда **Мунаввarқори Абдурашидхонов** Тошкентда илк жадид мактабини очди, 1913 йилда **Беҳбудий** Самарқандда янги мактаб қурди, **Фитрат** эса Бухорода таълим соҳаси ислоҳотига раҳбарлик қилди. Улар таълимни фақат билим бериш эмас, балки ҳуқуқий, фуқаролик ва ахлоқий онгни шакллантириш воситаси сифатида кўрдилар.

Туркия тажрибаси

Жадидлар Туркия ислоҳотларидан, айниқса Мустафо Камол Ато Турк раҳбарлигидаги давлат қурилиши ва таълим сиёсатидан илҳом олдилар. Туркияда 1920–1930-йилларда амалга оширилган таълим ислоҳотлари — **“миллий таълим тизими”** давлатчиликнинг асосий пойдевори сифатида белгиланди.
Жадидлар ҳам таълимни миллий уйғониш, фуқаролик масъулияти ва қонун устуворлигининг асоси сифатида кўрдилар. Улар Туркия мисолида жамиятда эркин фикр ва ҳуқуқий маданиятни тарғиб этиш йўлини танладилар.

Германия тажрибаси

Жадидлар Германиядаги таълим тизимини ҳам чуқур ўргандилар. Германияда таълим нафақат илм олиш, балки **интизом, қонунга итоат, фуқаролик бурчи** каби қийматлар асосида ташкил этилган эди. Шу сабабли, жадидлар бу моделдан илҳомланиб, ёшларда ҳуқуқий онг, виждон ва масъулият туйғусини шакллантиришга эътибор қаратдилар.
Бу ғоялар жадидчилик таълим фалсафасига ҳамоҳанг бўлиб, “илм – тарбия – қонун” уйғунлигини таъминлашга қаратилган эди.

Жадидлар фаолиятининг тўхтатилиши ва оқланиши

Агар жадидлар фаолияти давом этганида, Ўзбекистон бугун **иккинчи эмас, балки учинчи Ренессансга** илгарилаб етиб борган бўлар эди. Улар фақат маориф эмас, балки давлат бошқаруви, ҳуқуқшунослик, фуқаролик онги соҳаларида ҳам асос солган пойдеворни яратган эдилар.

Бироқ 1930-йиллар сиёсий қатағонлари бу жараённи кескин тўхтатди. Жадид зиёлилар — Беҳбудий, Фитрат, Чўлпон, Қодирий ва бошқалар “миллатчи” ёки “буржуа мафкураси тарафдори” деб айбланиб, жисмонан йўқ қилинди. Бу нафақат зиёли қатламни, балки миллатнинг ҳуқуқий ва маънавий тараққиётини ҳам бир неча ўн йилга ортга сурди.

Фақатгина мустақиллик йилларида жадидлар номи тикланди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1991 йилдаги фармонига асосан улар **оқланди**, асарлари қайта нашр этилди, мактаб ва кўчаларга уларнинг номи берилди. Бу адолат тикланиши жадидлар ғояларининг бугунги кунда янада қадр топишига хизмат қилмоқда.

Жадидлар очган мактаблар, улар ўрганган Туркия ва Германия тажрибалари, шунингдек, миллий қадриятлар уйғунлиги — бугунги Ўзбекистонда амалга оширилаётган “таълим–тарбия–инновация” сиёсати учун илмий ва маънавий пойдевор бўлиб хизмат қилмоқда.
Уларнинг таълим орқали ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ғояси — бугун Президент Шавкат Мирзиёев раҳнамолигида амалга оширилаётган **учинчи Ренессанс** ислоҳотларида ўзининг янги ҳаётини топди.

3. Замонавий Ўзбекистонда Жадидлар ғояларининг идомийлиги

Президент Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида таълим, илм-фан ва ёшлар сиёсати соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотлар Жадидлар ғояларининг замонавий идомидир. Давлат раҳбари таъкидлаганидек:

“Кейинги йилларда иқтисодиётимиз тез суръатлар билан ўсиб, барча соҳаларда имкониятларимиз ортиб бораётганида, ҳеч шубҳасиз, сиз ёшларнинг ҳам муносиб ҳиссангиз бор... Катта-катта давлатлар бугун бизга ишонмоқда, чунки ёшларимиз илм, фан, IT ва маданиятда улкан ютуқларга эришмоқда.”

Президент таъкидлаган “илм – тарбия – инновация” занжири бугун реал натижа бераётганини қуйидаги рақамлар тасдиқлайди: **30 нафар ёшларимиз** дунёнинг **ТОП-10** талик университетларида, **500 нафар ёшларимиз ТОП-100** университетларда,**1 500 нафар ёшларимиз** эса **ТОП-300** нуфузли олийгоҳларда таҳсил олмоқда.

2024 йилда Ўзбекистон ёшлари дунёнинг **ТОП-500** университетларига кириш бўйича **Марказий Осиёда 1-ўринни** эгаллаган. Бу натижалар мамлакатдаги таълим тизимидаги модернизациянинг самарасини ва жадидлар орзуси — маърифатли миллат ғоясининг амалга ошганини кўрсатади.

4. Таълим ва ҳуқуқий маданият — давлат барқарорлиги пойдевори

Жадидлар таълим орқали ҳуқуқий маданиятни шакллантиришни жамиятнинг барқарорлиги ва қонунийликнинг кафолати деб билдилар. Улар учун қонунга итоат этиш — фақат жазодан қўрқиш эмас, балки маънавий онг ва виждон масаласи эди.

Бугунги кунда Президент мактаблари, ижод ва ихтисослаштирилган мактаблар, техникум ва лицейлар айнан шу ғоянинг амалий ифодаси бўлиб хизмат қилмоқда. Бу таълим муассасалари замонавий билим, ахлоқ ва ҳуқуқий онг уйғунлигидаги авлодни тарбиялашга қаратилган.

Шу билан бирга, **ёшларнинг ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий саводхонлигини ошириш** бугунги кунда Ўзбекистон жамияти учун **долзарб вазифа** бўлиб қолмоқда. “Таълим тўғрисида”ги Қонун (янги таҳрири, 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган) 3-моддасида таъкидланганидек, таълим соҳасида давлат сиёсатининг асосий тамойилларидан бири — фуқароларда **ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш**дир.

Амалда эса айрим ёшлар ўқув машғулотларига масъулиятсизлик билан ёндашиши, дарсдан қочиши ёки бекорчиликда вақтини ўтказиши таълим-тарбия жараёнидаги ҳуқуқий ва маънавий тарбиянинг етарлича самарали бўлмаётганини кўрсатади. Бу ҳолат, ўз навбатида, “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг 4-моддасида белгиланган таълим олиш мажбуриятига хилофлик ҳисобланади.

Ёшларда ҳуқуқий саводхонлик паст бўлса, улар ўз ҳуқуқ ва бурчларини, давлат қонунларига итоат этиш заруратини тўлиқ англай олмайдилар. Шунинг учун **ҳуқуқий таълим ва маърифий тарбияни чуқур интеграция қилиш** зарур. Мактаб, оила ва жамоатчилик ҳамкорлигида фуқаролик масъулияти, қонунга ҳурмат, виждон ва масъулият туйғусини шакллантириш муҳим аҳамиятга эга.

Ҳуқуқий саводхонлик — бу фақат ҳуқуқий билим эмас, балки ёшнинг фаол фуқаролик позициясини белгилайдиган, унинг жамиятда ўз ўрнини англашга ёрдам берадиган маданиятдир. Президент Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек:

“Ёшларимизнинг ҳуқуқий онгини оширмасдан, жамиятда қонун устуворлигини таъминлашнинг иложи йўқ.”

Шу нуқтаи назардан, **учинчи Ренессанс** остонасида турган бугунги Ўзбекистонда таълим-тарбия тизимини ҳуқуқий маданият билан чамбарчас боғлаш замон талаби ҳисобланади. Илмга интилиш, қонунга ҳурмат ва маърифатли фуқаролик онги — давлат барқарорлиги ва ҳуқуқий демократик жамиятнинг асосидир.

Хулоса

Жадидлар илмий ва сиёсий мероси – бу миллий ҳуқуқий онг, фуқаролик масъулияти ва маърифатпарварлик ғояларининг чуқур манбаи ҳисобланади. Улар таълим орқали қонунга ҳурмат, адолат ва маънавиятга асосланган жамият яратишни орзу қилдилар.

Бугунги Ўзбекистонда амалга оширилаётган давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири – айнан шу ғояларнинг амалий ифодасидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг “илм – тарбия – инновация” тамойили ва ёшлар салоҳиятини қўллаб-қувватлаш сиёсати жадидлар орзусини ҳаётга татбиқ этмоқда.

Натижада, таълим ва тарбия ҳуқуқий маданият пойдеворига айланмоқда, маърифатли ва қонуний жамият қуришда бош омилга айланмоқда.

Адабиётлар рўйхати

1. Беҳбудий М. *Тарбияи атфол.* – Самарқанд, 1913.
2. Фитрат А. *Оила.* – Тошкент: Туркистон нашриёти, 1918.
3. Абдурашидхонов М. *Жадид мактаблари тарихи.* – Тошкент, 1925.
4. Гаспринский И. *Рус мусульманлыгы.* – Бақчасарой, 1907.
5. Мухитдинова Ф.А. *Сиёсий-ҳуқуқий таълимотлар тарихи.* – Тошкент: ТДЮУ, 2012.
6. Мирзиёев Ш.М. *Янги Ўзбекистон стратегияси.* – Тошкент: Ўзбекистон, 2021.
7. Mirziyoyev, Sh. M. (2024). *Speech at the Youth Meeting.* Official website of the President of Uzbekistan.
8. Ergashev, B., & Mukhitdinova, F. (2020). *Legal Education and Civic Awareness in Uzbekistan: Historical Continuities.* Eurasian Journal of Legal Studies, №4.
9. Fitrat A. *The Nation’s Awakening.* – Istanbul, 1922.
10. UNESCO. *Global Education Report 2024: Central Asia.* – Paris: UNESCO Publishing, 2024.

BUXORO TURIZM INDUSTRIYASINI RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Xayrulloyev Naimjon Hayot o`g`li

Annotatsiya. Mazkur maqolada Buxoro viloyatida turizm industriyasining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar — iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik hamda tashkiliy jarayonlar keng yoritilgan. Shuningdek, hududning tarixiy merosi, infratuzilma holati, xizmatlar sifati, investitsion muhit va kadrlar salohiyatining o'zaro bog'liqligi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Turizm, Buxoro, sanoat, siyosat, iqtisodiyot.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot iqtisodiyoti davrida turizm sohasi har bir mamlakatning iqtisodiy o'sishida muhim drayver sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan so'nggi yillarda turizmni milliy iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida rivojlantirish bo'yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, tarixiy merosga boy va o'ziga xos madaniy landshaftga ega hududlar — Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlarda turizm infratuzilmasi yangi bosqichga ko'tarildi.

Buxoro shahri — Markaziy Osiyoda eng qadimiy sivilizatsiya o'choqlaridan biri bo'lib, jahon turizm xaritasida alohida o'ringa ega. Shahar "Jonli muzey" sifatida tanilgan bo'lib, 140 dan ortiq me'moriy yodgorliklar, qadimiy madrasa va masjidlar, qadimgi karvonsaroylar, hunarmandchilik markazlari bu yerda saqlanib qolgan. Shu bilan birga, Buxoro bugungi kunda nafaqat tarixiy obidalar markazi, balki zamonaviy turizm industriyasini shakllantirayotgan hudud sifatida ham e'tiborni tortmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA YeMPIRIK TAHLIL

Buxoro turizm industriyasining rivojlanishiga eng avvalo iqtisodiy muhitning barqarorligi ta'sir ko'rsatadi. Turizm sohasida investitsiyalar hajmining ortishi, xususiy sektorning faollashuvi, turistik xizmatlar bozoridagi raqobat muhiti bu jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridir. O'zbekiston Respublikasida "Turizm to'g'risida"gi

Qonunning qabul qilinishi, xorijiy investorlarga berilayotgan soliq imtiyozlari, “Ipak yo‘li” turizm brendi ostida amalga oshirilayotgan marketing dasturlari Buxoro iqtisodiy salohiyatini yanada kengaytirmoqda.

Buxoro viloyatida turistik infratuzilmaning o‘sish sur’atlari ham sohaning iqtisodiy ahamiyatini ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda yangi mehmonxonalar, “bed and breakfast” tipidagi oilaviy turar joylar, kafelar, milliy taomlar restoranlari, transport xizmatlari tizimi kengaymoqda. Turizm nafaqat xizmatlar sektorining rivojiga, balki mahalliy ishlab chiqarish, qishloq xo‘jaligi, transport va savdo tarmoqlarining ham jonlanishiga xizmat qilmoqda.

Buxoroda turizmning rivoji asrlar davomida shakllangan milliy urf-odatlar, mehmondo‘stlik an’analari va boy madaniy meros bilan chambarchas bog‘liqdir. Turistlar uchun eng jozibali jihatlardan biri — mahalliy aholining madaniy bag‘rikengligi va mehmondo‘stligi hisoblanadi. Bu esa turistik muhitda ijobiy ijtimoiy psixologik fonni ta’minlab, sayyohlarning qayta tashrif buyurish istagini oshiradi.

Buxoro hunarmandchilik markazlari — gilamdo‘zlik, misgarlik, zardo‘zlik, yog‘och o‘ymakorligi, ipakchilik — nafaqat iqtisodiy, balki madaniy qadriyat sifatida turizmning ma’naviy asosini mustahkamlaydi. Har bir hunar turi o‘zida tarixiy tafakkur, estetik did va milliy o‘zlikni aks ettiradi. Shu bois Buxoro “madaniy turizm” yo‘nalishida Markaziy Osiyoning eng boy hududlaridan biridir.

Turizm industriyasi muvaffaqiyatining yana bir muhim omili — infratuzilma tizimining rivojlanganlik darajasidir. Buxoro xalqaro aeroportining qayta rekonstruksiya qilinishi, temiryo‘l va avtomobil yo‘llarining yangilanishi, “Afrosiyob” tezyurar poyezdlarining qatnovi turistlar oqimini sezilarli darajada oshirdi.

Shu bilan birga, xizmatlar sifati masalasi ham muhimdir. Zamonaviy turistik xizmatlar — gidlik, tarjimonlik, transport logistika, ekologik yo‘nalishlar, raqamli navigatsiya tizimlari — turizmning xalqaro standartlarga moslashuvini ta’minlaydi. “Smart tourism” texnologiyalarining joriy etilishi, elektron to‘lov tizimlari, onlayn bron qilish va virtual turlar turistlar uchun qulaylik yaratmoqda.

So‘nggi yillarda ekologik turizm tushunchasi Buxoro viloyatida ham dolzarb yo‘nalishga aylandi. Cho‘l zonasidagi o‘ziga xos landshaftlar, “Qizilqum safari”, G‘ijduvon atrofidagi agroturistik maskanlar sayyohlikning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Bu jarayonda ekologik barqarorlikni ta’minlash — ya’ni tabiat resurslaridan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, “yashil energiya” texnologiyalarini joriy etish — muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, turizm sohasi aholi bandligini oshirish, ayniqsa ayollar va yoshlar uchun yangi ish o‘rinlarini yaratish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta’minlamoqda. Mahalliy aholi turizm jarayonining faol ishtirokchisiga aylangani sari sohaning ijtimoiy samaradorligi ortadi.

Turizm industriyasining barqaror rivoji malakali kadrlar tayyorlash tizimiga bevosita bog‘liqdir. Buxoro davlat universiteti va boshqa oliy o‘quv yurtlarida turizm, servis, xorijiy tillar, menejment yo‘nalishlarining ochilishi bu boradagi katta yutuqdir. Xorijiy tajribalar asosida o‘qitish metodikasining modernizatsiyasi, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim, talabalar uchun amaliy stajirovkalar soha kadrlarining kasbiy kompetensiyasini oshirmoqda.

Ayni paytda, turizmda xorijiy tillarni mukammal biladigan gidlar, marketing mutaxassislari, xalqaro darajadagi menejerlarga talab ortib bormoqda. Shu sababli, Buxoro turizm industriyasi inson kapitalini rivojlantirish orqali uzoq muddatli barqarorlikka erishishi mumkin.

XULOSA VA MUNOZARA

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinib turibdiki, Buxoro turizm industriyasining muvaffaqiyatli rivojlanishi ko‘p omillarning o‘zaro uyg‘unligiga asoslanadi. Tarixiy meros, iqtisodiy muhit, infratuzilma, ijtimoiy-madaniy qadriyatlar va ta’lim tizimi bir butun tizim sifatida ishlaganda, turizmning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi ortadi.

Kelgusida Buxoro viloyatida turizmni yanada rivojlantirish uchun “yashil turizm” konsepsiyasini keng joriy etish, raqamli xizmatlar sifatini oshirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, mahalliy kadrlar salohiyatini mustahkamlash zarur. Shundagina Buxoro

o‘zining tarixiy shon-shuhratini saqlab qolgan holda, zamonaviy turizm markaziga aylanishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 2 dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi sayyohlik sohasini rivojlantirishni tezlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni.

2. Buxoro viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari, 2016 yil yanvar-dekabr.

3. Boboev A.Ch. “Tadbirkorlik faoliyati rivojlanishining nazariy jihatlari va ustuvor yo‘nalishlari” iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi, Toshkent-2012 yil

4. Qodirov, S. Turizm iqtisodiyoti va boshqaruvi. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. — 312 b.

5. Azizxo‘jayev, A. Hududiy turizmni rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlari. — Buxoro: TDPU nashriyoti, 2021. — 228 b.

6. UNWTO. Tourism for Sustainable Development Goals. — Madrid: World Tourism Organization, 2020. — 178 p.

REALISM AND EXISTENTIALISM IN SOMERSET MAUGHAM'S THE MOON AND SIXPENCE: THE ARTIST'S SEARCH FOR ABSOLUTE FREEDOM

Samadov Mukhiddin Akhadovich,
Senior Lecturer, Department of Foreign Languages,
Karshi State Technical University

Abstract. This paper analyzes Somerset Maugham's The Moon and Sixpence through the dual lens of realism and existentialism, focusing on the protagonist's pursuit of absolute freedom as an artist. The novel's realist foundation captures the tangible world of bourgeois morality and social convention, while its existential undercurrents reveal a man's rebellion against that very structure. Maugham's narrative thus becomes a bridge between two aesthetic worlds — one concerned with the external reality of life, the other with the internal necessity of freedom. The study argues that Charles Strickland's journey from social conformity to artistic transcendence reflects not only the crisis of the modern individual but also the paradox of freedom that defines twentieth-century thought.

Keywords: Maugham, existentialism, realism, freedom, individuality, alienation, art, modernism, morality, authenticity.

INTRODUCTION

Somerset Maugham's The Moon and Sixpence occupies a unique place in the canon of modern English literature. Published in 1919, the novel appeared at a moment when traditional realism was giving way to introspective modernism and existential inquiry. While Maugham is often classified as a realist, his treatment of the human condition in this novel goes far beyond descriptive representation. Through the figure of Charles Strickland, Maugham delves into the metaphysical questions of being, choice, and freedom — issues that would later define existentialist literature.

The central paradox of The Moon and Sixpence lies in its protagonist's radical rejection of social norms and moral expectations in pursuit of art. Maugham depicts the artist not as a romantic idealist but as an existential figure who must sever all ties with conventional life to achieve authenticity. In this sense, Strickland's flight from London's

materialistic society to the primitive landscapes of Tahiti is both a realistic event and a symbolic journey toward absolute creative freedom.

MATERIALS AND METHODS

Maugham's realism stems from his acute observation of ordinary life. His depiction of middle-class England — its manners, hypocrisies, and moral codes — provides the necessary background against which Strickland's rebellion gains significance. The first part of the novel is structured almost like a sociological study: the narrator observes the conventions that define success, respectability, and decency in Edwardian society.

Yet Maugham's realism is never superficial. He exposes the emptiness of social appearances and the fragility of moral authority. Through irony and understatement, he portrays the polite world as spiritually sterile. Strickland's decision to abandon his family thus appears as an act of violent clarity — a rejection of the false values of a world governed by money, reputation, and habit.

The author's precise and detached style strengthens the effect of this realism. Maugham describes the emotional consequences of Strickland's choices without moral commentary, allowing readers to confront the raw facts of existence themselves. His prose reflects the realism of human psychology rather than external circumstance, anticipating the existential concern with individual consciousness and moral ambiguity [1].

RESULTS AND DISCUSSION

Existentialism, as later formulated by thinkers like Sartre and Camus, centers on the individual's confrontation with the absurdity of life and the necessity of self-creation. Although Maugham wrote before existentialism became a formal movement, The Moon and Sixpence embodies its core concerns. Strickland's life is a radical act of self-definition — he refuses all predetermined roles and seeks meaning solely through his creative act.

For Strickland, the bourgeois life represents a form of imprisonment: a series of mechanical routines that deny the self's authentic desires. His departure from home is not motivated by selfishness alone; it is an existential awakening. Maugham portrays his journey as a stripping away of illusions — social, moral, and emotional. The artist's path becomes a pilgrimage toward truth, where freedom is achieved not by comfort but by confrontation with loneliness, pain, and mortality.

The existential quality of Maugham's narrative is intensified by the narrator's uncertainty. The storyteller cannot fully comprehend Strickland's motives or his art, symbolizing the limits of human understanding. This epistemological tension — between knowledge and mystery, empathy and judgment — aligns the novel with existentialist fiction, where the quest for meaning often ends in ambiguity rather than resolution.

Absolute freedom, as depicted in Maugham's novel, is both the goal and the curse of the artist. In rejecting every bond that ties him to others, Strickland achieves autonomy, yet that autonomy isolates him completely. His art, born of this isolation, becomes a substitute for human connection — an immortal expression of what he can no longer feel.

Maugham reveals the paradox inherent in such freedom: liberation from society entails exile from humanity. Strickland's moral indifference, his contempt for compassion, and his pursuit of beauty at any cost reflect a tragic transformation. The artist becomes godlike in his creative power, but in doing so he loses his human dimension [2].

This duality resonates with the existential theme of alienation. Strickland's condition mirrors what Sartre would later describe as "existence preceding essence." By rejecting all inherited definitions — husband, father, gentleman — Strickland attempts to create his own essence through art. Yet, in the absence of ethical grounding, his freedom turns into solitude and self-destruction. Maugham thus anticipates the existential insight that total freedom, untempered by moral awareness, leads not to fulfillment but to despair.

One of the most compelling aspects of The Moon and Sixpence is how it unites the visible and invisible realms of existence. Maugham's realist technique anchors the story in tangible detail, while the philosophical undercurrent transforms those details into symbols of transcendence. Tahiti, with its natural abundance and sensual vitality, represents a world uncorrupted by civilization — the antithesis of European restraint [3].

In this exotic landscape, Strickland attains the creative vision that eluded him in Europe. He paints not what he sees but what he feels — the eternal essence behind appearances. Maugham describes this process in simple, unadorned prose, yet the imagery evokes spiritual revelation. Strickland's art fuses matter and spirit, body and idea, life and death. The act of painting becomes a ritual of transcendence through which the artist confronts the divine within himself.

However, Maugham resists romanticizing this transcendence. Strickland's vision is absolute but inhuman; it annihilates everything personal. His final masterpiece, painted on the walls of his Tahitian hut, is both a triumph of artistic creation and a symbol of mortality — destroyed upon his death, leaving only the legend of its beauty. Maugham thereby suggests that the pursuit of transcendence is inseparable from destruction; the artist's freedom exists only in the fleeting moment of creation.

A distinctive feature of Maugham's novel is the use of an unreliable, reflective narrator. The narrator admires Strickland yet cannot fully grasp his inner world. This narrative distance produces irony — the gap between what the narrator perceives and what the reader intuits. Through this device, Maugham emphasizes the impossibility of comprehending the artist's experience from an external, rational standpoint [4].

This ironic perspective transforms the novel into a meditation on perception itself. The narrator's failure to understand becomes a metaphor for humanity's inability to fathom genius or freedom. Realism, which seeks to capture life objectively, here collapses before the mystery of subjectivity. Thus, Maugham fuses realist observation with existential questioning, showing that the more faithfully we record reality, the more we perceive its unfathomable depth.

Maugham's treatment of morality is deliberately ambiguous. He does not condone Strickland's cruelty, yet he refuses to moralize it. Instead, he presents art as a realm where conventional ethics cease to apply. Strickland's indifference to suffering challenges the reader's sense of justice and empathy, forcing a reconsideration of moral values in the face of creative necessity.

This moral ambiguity reflects the novel's existential realism. Freedom, for Maugham, is inseparable from responsibility, yet the artist's responsibility is to truth, not to comfort. Strickland embodies the Nietzschean notion that the creator must "go beyond good and evil" to reveal the essence of life. In doing so, he becomes both a visionary and a destroyer — the ultimate symbol of modern man's divided soul [5].

Maugham's ethical vision thus transcends simplistic judgment. He portrays the artist as a tragic hero of the modern age — a man who achieves eternity through art but loses the capacity to love. The price of freedom, the novel implies, is isolation; the reward, immortality.

CONCLUSION

Somerset Maugham's The Moon and Sixpence stands at the crossroads of realism and existentialism, uniting empirical observation with metaphysical inquiry. Through the figure of Charles Strickland, Maugham explores the modern artist's search for absolute freedom — a quest that leads simultaneously to creation and destruction, fulfillment and alienation.

Maugham's realism grounds the narrative in the recognizable world of human behavior, while his existential insight transforms that world into a stage for moral and spiritual revelation. The novel suggests that true freedom is both the artist's salvation and his curse: to live authentically, one must stand apart from all that binds ordinary existence.

Ultimately, The Moon and Sixpence is not only a story about art; it is a profound reflection on the human condition itself — the perpetual tension between the desire for transcendence and the necessity of belonging. Maugham's synthesis of realism and existentialism reveals that the search for freedom, though it may lead to solitude and death, is the defining act of creative life.

REFERENCES

1. Maugham, W. Somerset. The Moon and Sixpence. — London: Vintage Classics, 2019. — 304 p.
2. Ellmann, R. The Artist as Outsider: Modernism and Self-Exile in Early 20th Century Literature. — Oxford: Oxford University Press, 2016. — 276 p.
3. Козлова, И. В. Проблема личности и свободы в английской литературе XX века. — Москва: Наука, 2015. — 287 с.
4. Spurr, D. The Aesthetics of Sacrifice: Modernism, Literature, and the Sacred. — Cambridge: Cambridge University Press, 2012. — 326 p.
5. Малашенко, О. В. Экзистенциальные мотивы в прозе английских писателей модернизма. — Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2018. — 240 с.

SOMERSET MOEM ASARLARIDA IJOD VA QURBONLIK FALSAFASI: ‘OY VA SARIQ CHAQA’ ROMANINING BADIIY TAHLILI

Samadov Muxiddin Axadovich,

Qarshi davlat texnika universiteti xorijiy tillar kafedrasi katta o`qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ingliz yozuvchisi Somerset Moem ijodining falsafiy mohiyati, xususan “Oy va sariq chaqa” romanida ijod, erkinlik va qurbonlik tushunchalarining badiiy talqini tahlil qilinadi. Asarda bosh qahramon Charlz Striklend timsolida ijodkorning ichki ruhiy inqilobi, jamiyat va ma’naviyat o‘rtasidagi ziddiyatlar, san’at uchun insoniy qadriyatlardan voz kechish fenomeni yoritiladi. Muallif ijodiy erkinlikni inson tabiatining eng yuqori ifodasi sifatida talqin etadi.

Kalit so‘zlar: Somerset Moem, Oy va sariq chaqa, ijod falsafasi, qurbonlik, san’at, erkinlik, Striklend, individualizm.

KIRISH

Ingliz adabiyotining XX asr boshlaridagi yirik namoyandalaridan biri — Somerset Moem inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini yoritishda o‘ziga xos uslub yaratgan yozuvchidir. Uning asarlari oddiy voqealar orqali chuqur falsafiy g‘oyalarni ochib beradi. Moem uchun san’at, insonlik, muhabbat va axloq o‘zaro bog‘liq, ammo bir-birini inkor etuvchi qadriyatlar tizimidir. Ayniqsa “Oy va sariq chaqa” romani bu borada yozuvchining eng muhim falsafiy izlanishlarini mujassamlashtiradi.

Roman syujeti fransuz rassomi Pol Gogen hayotidan ilhomlanib yozilgan bo‘lib, unda bosh qahramon Charlz Striklendning o‘z ruhini san’atga bag‘ishlash yo‘lida oila, ijtimoiy maqom va insoniy rishtalardan voz kechishi tasvirlanadi. Moem bu orqali ijodkorning dunyoqarashidagi radikal o‘zgarishni, ya’ni insonning o‘z ichki “men”ini kashf etish uchun jamiyatdan ajralish zaruratini falsafiy asosda ochib beradi.

ASOSIY QISM

“Oy va sariq chaqa” romanining asosiy g‘oyasi ijod va insoniy qadriyatlar o‘rtasidagi abadiy ziddiyatni ko‘rsatishdir. Charlz Striklend — o‘z hayotining ma’nosini faqat san’atda ko‘radigan inson. U o‘z oilasini, ijtimoiy mavqeini va hatto insoniy munosabatlarni ham ijod yo‘lida qurbon qiladi. Yozuvchi bu obraz orqali insonning ichki erkinlikka intilish jarayonini tasvirlaydi [1].

Moemning tasvirida Striklend shunchaki san’atga oshno rassom emas — u o‘z ruhini insoniyatning umumiy me’yorlaridan xalos etgan, “bo‘ysunmas yaratuvchi”dir. Shu jihatdan u Nitschening “o‘z qadriyatlarini o‘zi yaratadigan inson” konsepsiyasini eslatadi. Striklend jamiyatga begona, axloqiy me’yorlardan ustun, biroq ruhiy iztirobga to‘la obraz sifatida ko‘rsatiladi. Uning fikricha, san’at — bu insondagi ilohiy qudratning yagona ifodasi, unga sadoqat esa har qanday axloqiy majburiyatdan ustun turadi [2].

Bu o‘rinda Moemning g‘oyasi ikki qirrali: bir tomondan, u ijodkorning erkinlikka intilishini ulug‘laydi, ikkinchi tomondan esa, insoniylikdan uzoqlashgan san’atparastlikning fojiasini ko‘rsatadi. Striklendning o‘limi va uning san’ati bilan birga yo‘qolib ketishi aslida insonning cheksiz erkinlik orzusining tragik yakunidir.

Moem ijodida “qurbonlik” tushunchasi o‘ta muhim falsafiy kategoriya sifatida ko‘rinadi. Striklend san’at uchun hamma narsani qurbon qilgan — oilasini, farzandlarini, insoniy mehrni va jamiyatdagi hurmatni. U o‘z hayotini, sog‘ligini va oxir-oqibat jonini ham ijod yo‘lida fido qiladi.

Yozuvchi bu holatni dramatik, ammo shafqatsiz realizm bilan tasvirlaydi: Striklend o‘zini “yagona haqiqat” — go‘zallikni yaratish zarurati bilan oqlaydi. U uchun insoniy baxt — bu ruhiy qaramlik, san’at esa abadiyat bilan bog‘lanishdir. Shu bois u Gogen singari Taiti oroliga ketib, tabiat va ilohiylik uyg‘unligida o‘z ijodining cho‘qqisiga chiqadi.

Biroq Moem bu obraz orqali san’atning zulmat tomonini ham ko‘rsatadi. San’atkor o‘z yaratuvchanligi evaziga insoniylikni yo‘qotadi. Bu, aslida, ijodning paradoksidir: san’at insonni yuksaltiradi, lekin shu bilan birga uni jamiyatdan ajratadi. Striklendning hayoti orqali yozuvchi “ijodkorning fojiasi” degan tushunchani o‘quvchiga chuqur his ettiradi.

Asarning nomi — “Oy va sariq chaqa” — o‘zida butun roman falsafasining metaforik mohiyatini mujassam etadi. “Oy” bu orzu, ideal, ruhiy yuksaklik, ijodiy erkinlik ramzi bo‘lsa, “sariq chaqa” — hayotning mayda, amaliy, moddiy tomonini anglatadi. Striklend uchun oy — san’at, sariq chaqa esa jamiyat qadriyatlaridir.

Somerset Moem o‘z asari orqali savol qo‘yadi: inson baxti nimalarda? Ruhiy yuksaklikdami yoki kundalik hayotdagi osoyishtalikdami? Striklend oyga qo‘l cho‘zadi, biroq sariq chaqani yo‘qotadi. Shu tarzda yozuvchi har bir inson ichidagi idealizm va realizm o‘rtasidagi kurashni badiiy shaklda ifodalaydi.

Yozuvchi bu metafora orqali o‘quvchini chuqur o‘yga chorlaydi — san’atkorning o‘z yo‘lini tanlashi qanchalik olijanob bo‘lmasin, u insoniylikdan butunlay voz kechgan holda “oy”ga erisholmaydi. Chunki oy va sariq chaqa — aslida bir butun hayotning ikki qirrasi, biri ikkinchisini inkor etolmaydi.

Striklend — o‘ziga xos ichki inqilobni boshidan kechirgan shaxs. U avval bank xizmatchisi bo‘lib, oddiy oila hayoti bilan yashaydi. Biroq uning qalbida so‘nmas ichki chaqiriq — ijodga chanqoqlik bor. Bu chaqiriq uni real hayotdan, insoniy rishtalardan uzadi. Unga hech bir ijtimoiy me’yor, hech bir axloqiy tizim ta’sir o‘tkazolmaydi [3].

Moem bu obrazni yaratishda Freydcha ruhiyat tahlilidan foydalanadi. Striklendda “Id” — ichki instinktlar ustuvor, “Superego” — jamiyat qoidalari esa susaygan. Shu bois u ichki ehtiroslarining quliga aylanadi. Biroq bu ehtiros — vayronkor emas, balki yaratuvchi kuchdir. U o‘zini o‘zgalar baxtidan emas, faqat ijod orqali ifoda etadi.

Shu jihatdan Striklend ekzistensial qahramon sifatida talqin etiladi. U jamiyatdan begonalashgan, lekin bu begonalik orqali o‘z mohiyatini anglagan shaxsdir. Uning hayoti mantiqan fojiali, lekin falsafiy jihatdan — erkinlikning eng yuqori bosqichidir.

“Oy va sariq chaqa” romanining badiiy kuchi — yozuvchining soddaligi ortidagi falsafiy chuqurlikda. Moem voqealarni oson, ravon til bilan tasvirlaydi, ammo har bir dialog, har bir tafsilot orqasida inson tabiatining murakkab psixologik qatlamlari yashiringan.

Yozuvchi personajlarni siyosiy yoki ijtimoiy kontekstda emas, balki insoniy mavjudlik nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Uning realizmi psixologik realizmdir: u hayotni qanday bo‘lsa, shunday tasvirlaydi, ammo shu tasvir orqali o‘quvchini o‘zini va jamiyatni tanqidiy ko‘rishga undaydi [4].

Moemning yozuvchilik uslubida ironik tahlil, falsafiy soddalik va hayotiy haqiqat uyg‘unlashgan. U o‘quvchini na qahramonga hamdard, na unga qarshi qilib qo‘yadi — balki hayotning o‘zi oldida fikr yuritishga majbur qiladi.

Somerset Moem o‘z asarlarida inson ruhiyatining eng murakkab, ko‘pincha og‘riqli jihatlarini yoritishga intiladi. Uning fikricha, inson tabiatida doimo ikki qarama-qarshi kuch mavjud — jamiyatga moslashish istagi va ichki erkinlikka intilish. “Oy va sariq chaqa”da bu ikki kuchning to‘qnashuvi nihoyatda keskin ko‘rinishda tasvirlangan. Striklend obrazi jamiyat tomonidan belgilangan “normal” hayot me’yorlariga sig‘maydigan shaxsdir.

Moemning bu yondashuvi zamonaviy ekzistensializmga yaqin: inson o‘z mohiyatini jamiyat emas, o‘zi belgilaydi. Biroq yozuvchi bu g‘oyani romantik ohangda emas, balki haqiqatning sovuq realizmida ko‘rsatadi. Striklend o‘z erkinligini topadi, lekin bu erkinlik unga tinchlik bermaydi. U ijod jarayonida o‘z ruhining tubsiz tubiga tushadi, insoniy hislardan yiroqlashadi va nihoyat, o‘z ijodining qurboni bo‘ladi.

Roman voqealarining ikkinchi yarmida Striklendning Yevropani tark etib, Taiti oroliga ketishi nafaqat geografik, balki falsafiy ramzdir. Yevropa — sivilizatsiya, madaniyat, me’yorlar, axloq ramzi bo‘lsa, Taiti — tabiat, instinkt, ozodlik va samimiyat dunyosidir. Yozuvchi bu ikki dunyo orqali G‘arb madaniyatining ruhiy charchog‘ini, sun’iy me’yorlar ostida ezilgan ijodkorning ozodlikka intilishini ochib beradi.

Taitidagi hayot Striklend uchun “ikkinchi tug‘ilish”ga tengdir. U bu yerda jamiyatning ko‘zini, qadriyatlarini, hatto tilini ham ortda qoldiradi. Endi u tabiat bilan bevosita aloqada yashaydi — inson va ilohiylik o‘rtasidagi oraliq vositalarsiz. Taiti uning uchun ruhiy tozalanish, “ichki uyg‘onish” makoniga aylanadi. Moem bu bosqichda insonni tabiatning bir bo‘lagi sifatida tasvirlaydi; san’at esa shu tabiiy uyg‘unlikning eng sof ifodasiga aylanadi.

Biroq yozuvchi romantik e’tirof bilan cheklanmaydi — Taitidagi hayot ham Striklend uchun to‘liq baxt emas. Chunki u ozod bo‘lsa-da, yolg‘iz. Tabiat qo‘ynida yaratilgan go‘zallik ham inson bilan emas, abadiyat bilan bog‘liq. Shu bois Moem asarida tabiat — erkinlik, lekin shu erkinlik insonni jamiyatdan uzib qo‘yadi. Bu esa yozuvchining chuqur falsafiy qarashini ifodalaydi: inson ozod bo‘lish uchun o‘zini yo‘qotadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Somerset Moemning “Oy va sariq chaqa” asari — bu ijodkor ruhining eng murakkab ziddiyatlarini ko‘rsatgan falsafiy roman. Asarda ijod va insoniylik o‘rtasidagi to‘qnashuv, san’at uchun qurbonlikning mohiyati, erkinlik va ma’suliyat muammosi teran yoritilgan.

Charlz Striklend obrazi orqali yozuvchi inson tabiatidagi ijodiy kuchning abadiy iztirobini, go‘zallikka yetishish yo‘lidagi yolg‘izlikni tasvirlaydi.

Moem uchun ijod — bu insonning ilohiy mohiyatini ifoda etish vositasi, biroq u shu bilan birga fojia manbaidir. San’atkor o‘z asarida abadiyatni yaratadi, ammo o‘z hayotida yo‘q bo‘ladi. Shu bois Moem asarlari o‘quvchini shunday savolga olib keladi: inson baxtini erkinlikda izlash kerakmi yoki muhabbatda? Javob esa har bir o‘quvchining o‘zida.

“Oy va sariq chaqa” bugun ham dolzarb, chunki u ijodning narxini so‘raydi — va bu narx, ko‘pincha, insonning o‘zidir.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Моэм, С. Луна и грош: роман. — Москва: АСТ, 2020. — 352 с.
2. Макашина, Н. В. Философские основы творчества в прозе Сомерсета Моэма. — Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2018. — 214 с.
3. Козлова, И. В. Проблема личности и свободы в английской литературе XX века. — Москва: Наука, 2015. — 287 с.
4. Maugham, W. Somerset. The Moon and Sixpence. — London: Vintage Classics, 2019. — 304 p.
5. Ellmann, R. The Artist as Outsider: Modernism and Self-Exile in Early 20th Century Literature. — Oxford: Oxford University Press, 2016. — 276 p.

O‘ZBEK VA TURK XALQLARIDA SOMATIK TOPISHMOQLAR

Muhammadsodiq SHODMONOV Alfraganus

Universiteti filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqola o‘zbek va turk xalqlari folklorining eng qadimiy janrlaridan biri bo‘lgan somatik topishmoqlarni qiyosiy-tipologik tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – somatizmlar (inson tana a’zolari) orqali shakllangan topishmoqlar misolida ikki turkiy xalqning olamning lisoniy manzarasidagi umumiy va milliy xoslangan tafovutlarni aniqlash. Tahlil natijalari har ikki madaniyatda ham funksional va morfologik yondashuvlar mavjudligini, ammo ularning ustuvorligi xalqlarning dunyoqarashida farqlanishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: somatik topishmoqlar, turk xalqlari folklori, somatizm, qiyosiy tahlil, lisoniy manzara, madaniyat, dunyoqarash, e’tiqod.

Abstract

This article is devoted to the comparative-typological analysis of somatic riddles, one of the oldest genres of Uzbek and Turkish folklores. The main goal of the research is to determine the common and nationally specific differences in the linguistic worldview of the two Turkic peoples, using riddles formed through somatisms (human body parts) as examples. The analysis results showed that both cultures have functional and morphological approaches, but their dominance differs in the worldview of the peoples.

Keywords: somatic riddles, turkic peoples' folklore, somatism, comparative analysis, linguistic worldview, culture, worldview, beliefs.

Kirish

Topishmoqlar xalqning turmush tarzi va qadimiy e`tiqodlari ifodasi sifatida yuzaga kelgan. Ular shartli nutq natijasida qadimiy ajdodlarimizning ibtidoiy animistik va

totemistik qarashlari shakllana boshlagan davrlarda–«insoniy shuur endigina uchqunlana boshlagan zamonlarda» (F.I.Buslaev) paydo bo`la boshlagan.[1]

Topishmoq - bu narsaning nima ekanligini bilishni tinglovchi yoki o'quvchining ixtiyoriga qoldiradigan o'yin bo'lib, uning xususiyatlarini ismini tilga olmay, bilvosita aytib beradi Topishmoqlar bir necha so‘zdan tashkil topgan gap shaklida ham, juftlik yoki bayt shaklida ham bo‘lishi mumkin. Ko'p topishmoqlar qofiya holida keladi.[2] Xalq topishmoqlari folklorning eng qadimiy janrlaridan biri bo‘lib hozirgacha o‘zining ma’rifiy va tarbiyaviy ahamiyatini saqlab kelmoqda[3].

Topishmoqlar inson, ijtimoiy hayot va tabiat hodisalari bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, hamma vaqt reallikka asoslanadi. Unda atrofimizdagi o‘rab turgan moddiy dunyodagi turli narsalar aks etadi. Topishmoqda atrofimizdagi narsalarning badiiy-estetik tomonlari, xalqning urf-odatlari aks etadi. Unda tabiat, tabiat hodisalari va narsalarni bir-biriga taqqoslash, o‘xshatish orqali borliqni, undagi mavjud narsalarning mohiyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi[4].

Tilshunoslikda olamning lisoniy manzarasi termini haqida quyidagi ta’riflar keltirilgan: olamning lisoniy manzarasi “tegishli til jamoasi ongida tarixan shakllangan va uning tilda barqarorlashgan dunyo haqidagi tasavvurlar, dunyoni anglash va bo‘laklash usullarining jami” demakdir, “Olamni idrok etishning muayyan til jamoasi ongida tarixan shakllangan, uning tilida barqarorlashgan va ayni shu jamoa uchun xos bo‘lgan odatiy hamda majburiy usullari majmuyi; olamni idrok etish va konseptuallashtirishning universal va ayni vaqtda milliy xoslangan usullar yig‘indisi”, “Borliqni idrok etishning tilda aks etgan, millatning ko‘p asrlik tajribalari orqali shakllangan, insonning voqelikka munosabat tarzini belgilovchi, zamonda o‘zgaruvchan, olamning ilmiy manzarasiga nisbatan sodda milliy

[1] Qalandarov Shuhratjon Sopoxonova Gulnoza Topishmoqlar va ularning o’ziga xos xususiyatlari Barqaror Taraqqiyo va rivojlanish tamoyillari resublika ilmiy-amaliy konfrensiya Volume: 2 Issue: 1 B – 30
[2] https://uz.wikipedia.org/wiki/Topishmoq
[3] Z.Xusainova “O‘zbek topishmoqlari” T.: O‘zbekiston SSR “Fan” nashriyoti 1996 B. 2
[4] Hamidova Muhayyoxon Boshlang‘ich ta’limda bolalar adabiyoti N.: “Usmon Nosir media” nashriyoti, 2022, B – 42-43

o‘ziga xos shakli” dir. Xullas, “Har bir tabiiy til olamning o‘ziga xos lisoniy manzarasi hisoblanadi”[5].

Yuqoridagi ta’rifdan ko‘rinadiki, olamning lisoniy manzarasi har bir xalqning dunyoni idrok etish shakli, tafakkuri, qadriyatlari va madaniy tajribasining tilda mujassam bo‘lgan ifodasi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Xalqning dunyoni idrok etish shakli, tafakkuri, qadriyatlari va madaniy tajribasi nafaqat tilda, balki xalq og‘zaki ijodi – topishmoq, maqol, matal, afsona kabi janrlarda ham namoyon bo‘lishini ko‘rishimiz mumkin.

Turk olimi Ilhan Bashgo‘z “Türk Folkloruna Giriş” nomli asarida folklor namunasi bo‘lgan topishmoq, maqol kabilarga umumiy folklor haqida quyidagi fikrni beradi: Başgöz, çalışmasının girişinde “Folk-lore: Halk kültürü, halk bilimi, tarif ve çalışma alanı” başlığı altında bir bilim olarak “folklor”u tanımlamayla işe başlar. Yabancı araştırıcılarca ortaya konan sekiz adet folklor tanımını iktibas eder ve folklor ürünlerinin, “Anonim olmak, yani yaratıcısı bilinmemek”, “Sözlü olmak” ve “Geleneksel olmak” özelliklerini kültürümüze ait iki bilmece, iki atasözü, iki mani, bir türkü ve bir kadı fıkrasını örnek vererek açıklar[6].

Tarjimasi:

"Başgöz o‘z ishining kirish qismida 'Folklor: Xalq madaniyati, xalq bilimlari, ta’rifi va tadqiqot sohasi sarlavhasi ostida folklorni bir fan sifatida ta’riflashdan boshlaydi. U xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan sakkizta folklor ta’rifini keltiradi va folklor mahsulotlarining quyidagi xususiyatlarini — “Anonim bo‘lishi, ya’ni yaratuvchisining noma’lum bo‘lishi”, “'Og‘zaki bo‘lishi” va “An’anaviy bo‘lishi” — madaniyatimizga oid ikki topishmoq, ikki maqol, ikki mani, bir qo‘shiq va bir qiziqarli latifa orqali tushuntiradi."

Ilhan Bashgo‘zning folklor haqida keltirgan fikridan folklor namunasi bo‘lgan topishmoq haqida quyidagi xulosaga kelish mumkin: U topishmoqlarni (bilmece) xalq ijodining uch asosiy belgisi — anonimlik, og‘zaki shakl va an’anaviylik — nuqtai nazaridan tahlil qiladi.

Quyida o‘zbek va turk xalqlarida somatik topishmoqlarni ko‘rib tahlil qilamiz:

[5] Muqimova Zohida Lingvomaniy kodlarning olamning lisoniy manzarasidagi o‘rni Filologiya fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozgan disertatsiya T – 2025 B – 34

[6] Salahaddin Bekki Prof. Dr. İlhan Başgöz’ün Yayımlanmamış Bir Eseri [Türk Folkloruna Giriş] Üzerine folklor/edebiyat, cilt: 25, sayı: 100, 2019/4 S - 746

Somatizmlar – bu odam yoki hayvon tanasi qismlarining asl ma’nosiga ega bo‘lgan otlar[7]. Topishmoqlar, ayniqsa somatic topishmoqlar, o‘zbek va turk xalqlarining inson tanasi orqali borliqni anglash usullarini va ularnin umumiy turkey madaniy-tafakkuriy aloqalrini ochib beruvchi qadimiy hamda muhim folklor janrlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbek va turk xalqlarida somatik topishmoqlarga misollar va tahlili:

Qizil buzog'imni og'ildan haydasm, chiqmaydi. (Til)

Somatizmning mavjudligi: Inson tana a’zosi bo‘lgan til ifoda etilmoqda. Ushbu topishmoqda “Qizil buzog‘im” – tilning rangi qizil, yumaloq va harakatchan shaklining buzog‘ga qiyoslanmoqdaligini ko‘rishimiz mumkin. “Og‘il” – og‘iz bo‘shlig‘I ya’ni tashqi dunyodan ajratilgan joy qiyoslanmoqda.

Üstü mermer altı mermer, içinde gelin oynar. (Dil)

Bu turk xalq topishmog‘ida ham somatizmning mavjudligini ko‘rishimiz mumkin. Üstü mermer altı mermer deganda ustki va ostki tanglay oppoq marmarga qiyoslanmoqda. Içinde gelin oynar degan qismi esa tilning nutq jarayonidagi chaqqon, uzluksiz va nozik harakatini ifodalashvazifasini bajarmoqda.

Yuqorida ikki xalqda javobi ayni bo‘lgan ikki topishmoq keltirildi. Ikki xalq topishmoqlari somatik obrazdan foydalanishda umumiy tafakurni ko‘rishimiz mumkin, ammo farqli jihatlariga duch kelamiz. O‘zbek topishmog‘ida tilni hayvon obrazi orqali tasvirlandi. Turk topishmog‘ida tilni inson obrazi orqali ifodalandi

Ustida ikki darcha,

O‘rtasida bir kunda. (Burun)

Bu o‘zbek topishmog‘ida inson tana a’zosi bo‘lgan burun jumboqlanib kelmoqda. “Ustida ikki darcha” – bu yerda “ikki darcha” deganda burunning tagida joylashgan ikki burun teshigi nazarda tutilgan. “Ustida” so‘zi esa ikki burun teshiklarining burun ostida emas, balki burun a’zosi ichida joylashganinini ifodalamoqda. “O‘rtasida bir kunda” – bu

[7] Mavlyuda Gadoyeva Somatik leksikaning xususiyatlari Scientific progress Volume 2|Issue 6|2021 Page 1749

yerda “kunda” so‘zi burun devoriga ishora qilmoqda. Bu yerda kunda burundagi ikki teshikni ajratib turuvchi o‘rtadagi qism nazarda tutilmoqda.

İki dereden su gelir, beş parmak karşı gelir. (Burun)

"İki dereden su gelir" (Ikki daryodan suv keladi): Burun teshiklari (ikki daryo) orqali shamollash yoki yig‘lash paytida ajraladigan suyuqlikka (suvga) ishora qilmoqda. "Beş parmak karşı gelir" (Besh barmoq qarshi keladi): Burunni artish yoki qashish uchun qo‘lning (besh barmoqning) avtomatik harakati ifodalangan.

Burun haqidagi o‘zbek topishmoqlari, asosan, uning shaklini ikki teshikli idishga o‘xshatish ta’riflamoqda. Turk topishmog‘i esa, burunning vazifasi (shamollashda suv oqishi) va uni artish harakati haqida gapiradi.

XULOSA

Tadqiqot O‘zbek va Turk xalqlarining somatik topishmoqlarini qiyosladi. Ikkala xalq ham topishmoqlarda inson tanasi (somatizmlar) orqali dunyoni tushunishga harakat qilgan va bu ularning umumiy ildizlarini ko‘rsatadi. Qiyoslash natijalari shuni ko‘rsatdiki: Biz tahlil qilgan o‘zbek topishmoqlari: Tana a’zolarining hayvon va narsalarga o‘xshatishga ko‘proq moyil. Turk topishmoqlar esa tana a’zolarining vazifasi va insoniy go‘zal obrazlarga o‘xshatishga ustuvorlik bergan. Somatik topishmoqlar ikki xalqning dunyoqarashini va tildagi tafovutlarini o‘rganish uchun juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bekki S. Prof. Dr. İlhan Başgöz’ün Yayımlanmamış Bir Eseri [Türk Folkloruna Giriş] Üzerine. folklor/edebiyat, cilt: 25, sayı: 100, 2019/4.
2. Gadoyeva M. Somatik leksikaning xususiyatlari. Scientific progress. Volume 2, Issue 6, 2021.
3. Hamidova M. Boshlang‘ich ta’limda bolalar adabiyoti. N.: “Usmon Nosir media” nashriyoti, 2022

4. Muqimova Z. Lingvomaniy kodlarning olamning lisoniy manzarasidagi o‘rni. Filologiya fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozgan dissertatsiya. T., 2025.
5. Qalandarov Sh., Sopoxonova G. Topishmoqlar va ularning o‘ziga xos xususiyatlari. Barqaror Taraqqiyo va rivojlanish tamoyillari respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. Volume: 2, Issue: 1.
6. Xusainova Z. O‘zbek topishmoqlari. T.: O‘zbekiston SSR “Fan” nashriyoti, 1996.
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Topishmoq

«RESEARCH AND PUBLICATIONS» ILMIY NASHRLAR MARKAZI

MUNDARIJA

1	ЖАДИДЛАР СИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАРИДА ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ОРҚАЛИ ҲУҚУҚИЙ ЖАМИЯТ ҚУРИШ ҒОЯСИ **Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна Мухитдинова Дилёра Шерзод қизи**	**4**
2	BUXORO TURIZM INDUSTRIYASINI RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR **Xayrulloyev Naimjon Hayot o`g`li**	**9**
3	REALISM AND EXISTENTIALISM IN SOMERSET MAUGHAM’S THE MOON AND SIXPENCE: THE ARTIST’S SEARCH FOR ABSOLUTE FREEDOM **Samadov Mukhiddin Akhadovich**	**13**
4	SOMERSET MOEM ASARLARIDA IJOD VA QURBONLIK FALSAFASI: ‘OY VA SARIQ CHAQA’ ROMANINING BADIIY TAHLILI **Samadov Muxiddin Axadovich**	**18**
5	O‘ZBEK VA TURK XALQLARIDA SOMATIK TOPISHMOQLAR **Muhammadsodiq SHODMONOV**	**23**